

Крістіна Романаускас

Зміст криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень, учинених у сфері надання професійної правничої допомоги

DOI: <https://doi.org/10.32353/acfs.11.2025.08>
УДК 343.98 (477)

Крістіна Романаускас,

докторка філософії з права,
докторантка Національного наукового центру «Інститут судових експертиз
ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса»
м. Харків, Україна;
ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-9545-9755>,
e-mail: kristina.r7@ukr.net

Зміст криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень, учинених у сфері надання професійної правничої допомоги

Фінансування

Це дослідження не отримало жодного конкретного гранту від державних, комерційних чи некомерційних організацій.

Відмова від відповідальності

Фінансуюча організація не брала участі в розробці дизайну дослідження, зборі та аналізі даних, прийнятті рішення про публікацію або підготовці рукопису.

Учасники дослідження

Автор брав участь виключно в інтелектуальній дискусії, що лежить в основі цієї роботи, вивченні судової практики, написанні та редагуванні, а також бере на себе відповідальність за зміст та інтерпретацію.

Декларація про конфлікт інтересів

Автор заявляє про відсутність конфлікту інтересів.

Ефективне розслідування кримінальних правопорушень, учинених у сфері надання професійної правничої допомоги, потребує системного підходу до розуміння їх сутності, механізму вчинення та кримінально-правових і криміналістичних ознак. Особлива складність розкриття таких злочинів зумовлена тим, що об'єктом посягання є не лише особа правозахисника, а й система правових гарантій його діяльності, зокрема принципи незалежності, недоторканності, конфіденційності та змагальності. Саме тому мету статті визначено як дослідження структури криміналістичної характеристики злочинів, що посягають на сферу надання правничої допомоги, а також обґрунтування доцільності її використання як інструмента для виявлення латентних загроз, формування слідчих версій та удосконалення тактики досудового розслідування. У межах дослідження встановлено, що до основних елементів такої характеристики належать: особа правопорушника, особливості потерпілого, обстановка та способи вчинення злочину, а також матеріальні й ідеальні сліди. Зазначені компоненти у своїй сукупності дозволяють вибудовувати цілісну криміналістичну модель реагування на загрози правничій професії. Підкреслено необхідність подальших досліджень, спрямованих на уточнення ознак нових форм втручання в адвокатську діяльність.

Ключові слова: кримінальне правопорушення, правнича допомога, криміналістична характеристика, криміналістична методика, спосіб учинення злочину.

Постановка наукової проблеми. Сфера надання професійної правничої допомоги є невід'ємною складовою механізму забезпечення права на справедливий суд і правовий захист. Функціонування цього інституту безпосередньо визначає рівень реалізації конституційних гарантій, зокрема права особи на правничу допомогу. Водночас, у практичній площині дедалі частіше фіксуються зловживання, які не лише компрометують професійну діяльність адвокатів, прокурорів чи інших суб'єктів, але й набувають ознак кримінально-караних діянь – як із боку осіб, котрі реалізують правозахисну функцію держави, так і з боку тих, хто намагається знівелювати її значення або перешкоджає реалізації законних повноважень захисника чи представника особи.

З огляду на підвищену суспільну довіру до представників правничої спільноти та публічно значимі функції, які вони виконують, правопорушення у цій сфері викликають особливий суспільний резонанс і завдають шкоди репутації всієї системи правосуддя. Особливістю таких злочинів є їх перетин із правовими гарантіями професійної діяльності, включно з інститутом адвокатської таємниці та спеціальним правовим статусом суб'єктів правничої діяльності, що створює додаткові труднощі в їхньому розслідуванні. Це, в свою чергу, потребує особливого рівня процесуального професіоналізму, точного дотримання балансу між потребами слідства та недоторканністю прав захисника.

Kristina ROMANAUSKAS,

CRIMINALISTIC PROFILE OF OFFENSES IN THE PROVISION OF LEGAL AID

Thorough investigation of criminal offenses in the context of legal aid provision demands a systemic understanding of their nature, mechanisms, and criminalistic and legal traits. These offenses pose particular challenges as they target not only legal professionals but also the legal systems that protect them—specifically, the principles of independence, inviolability, confidentiality, and adversarial process. This article examines how crime profiling can serve as a tool to detect latent risks, develop investigative hypotheses, and improve pretrial tactics. The author identifies key elements of this profile: offender traits, victim characteristics, crime scene context and modus operandi, and both physical and intangible traces. Taken together, these elements enable construction of a holistic criminalistic model to respond to threats within the legal profession. The paper emphasizes the need for further research to refine indicators of emerging forms of interference in legal practice.

Keywords: criminal offense, legal aid, crime profile, criminalistic methodology, modus operandi.

На законодавчому рівні питання розслідування злочинів цієї категорії також залишається проблемним. Колізії між кримінальним, процесуальним та спеціальним галузевим законодавством – зокрема, Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» – ускладнюють кваліфікацію правопорушень та визначення допустимих джерел доказів. Актуальним залишається й питання внутрішнього регулювання та профілактики – зокрема, неналежне реагування на порушення етичних норм, слабкий професійний контроль та безкарність за зловживання сприяють поширенню корупційних практик у сфері надання правничих послуг.

У контексті європейської інтеграції Україна зобов'язана адаптувати свої правозастосовні підходи до стандартів ЄС у частині забезпечення гарантій незалежності адвокатів та ефективності внутрішнього моніторингу правничої діяльності. Це зумовлює необхідність у науково обґрунтованому підході до розроблення спеціальної криміналістичної методики розслідування злочинів, що посягають на сферу правничої допомоги. До цієї групи правопорушень належать не лише безпосередні посягання на адвоката (втручання, погрози, насильство, вбивство, пошкодження майна), але й представництво без відповідних повноважень, фіктивна правнича діяльність, шахрайство під виглядом надання допомоги, чи порушення права особи на захист. Водночас кримінальний закон не охоплює таких діянь, як самовільне привласнення статусу адвоката або діяльність адвоката із зупиненням свідцтвом.

Несвоєчасне чи неадекватне надання правничої допомоги прямо загрожує реалізації прав особи й ефективному захисту її інтересів, що вимагає як удосконалення практики притягнення до відповідальності за відповідні порушення, так і наукового переосмислення підходів до їх кваліфікації та розслідування. Вважаємо, що вироблення універсальних рекомендацій щодо ефективного розслідування кримінальних правопорушень у сфері надання професійної правничої допомоги, слід здійснювати на підставі системного та ґрунтового вивчення емпіричного матеріалу. Лише кваліфіковане вивчення матеріалів слідчої та судової практики, їх узагальнення, може створити належний базис для формування відповідних науково обґрунтованих рекомендацій. Відтак вважаємо за потрібне з'ясувати зміст криміналістичної характеристики групи кримінальних правопорушень окресленого виду.

Аналіз основних досліджень і публікацій. У криміналістиці сформувалася концепція, відома як криміналістична характеристика, яка є системою відомостей про сукупність або окремі категорії кримінальних правопорушень. Вона охоплює інформацію про типові риси правопорушника, його мотиви та цілі, особливості об'єкта та предмету посягання, обставини скоєння кримінального правопорушення, використовувані способи й інші релевантні чинники. Питанням змісту, сутності та значення цього поняття присвячено багато наукових праць, зокрема авторства В. М. Атаманчука, В. П. Бахіна, В. А. Журавля, В. О. Гусевої, А. В. Іщенко, І. І. Когутича, О. Н. Колесніченка, В. О. Коновалової, В. С. Кузьмичова, Б. Є. Лук'янчикова, І. В. Пирога, М. В. Салтевського, Р. Л. Степанюка, С. С. Чернявського, В. М. Шевчука, В. Ю. Шепітька та ін.¹

Окремий напрям наукової уваги спрямовано на вивчення криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень проти правосуддя, до яких належать і досліджувані нами кримінально-карані делік-

¹ Гусева В. О. Криміналістична характеристика посягань на життя працівника правоохоронного органу. Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка. 2017. № 3 (79). С. 211–216; Гусева В. О. Особа потерпілого як елемент криміналістичної характеристики посягань на життя працівника правоохоронного органу. Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка. 2018. № 3 (83). С. 232–240; Динту В. А. Обстановка злочину як елемент криміналістичної характеристики злочинів: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Одеса, 2014. 20 с.; Дрозд В. Г. Особа злочинця при криміналістичній характеристиці злочину щодо заподіяння тяжких тілесних ушкоджень. Митна справа. 2013. № 4 (2). С. 120–124; Колесніченко А. Н., Коновалова В. Е. Криміналістическая характеристика преступлений: учеб. пособ. Харьков: Юрид. ин-т, 1985. 93 с.; Старушкевич А. В. Криміналістична характеристика злочинів: навч. посіб. Київ: Правник НАВСУ, 1997. 44 с.; Старченко О. В., Бубела М. І. Сутність і значення криміналістичної характеристики та її елементів у розкритті й розслідуванні злочинів. Форум права. 2010. № 4. С. 853–858.

Kristyna ROMANAUSKAS,

**CONTENU DES
CARACTÉRISTIQUES
PÉNALES DES INFRACTIONS
PÉNALES COMMISES DANS LE
DOMAINE DE LA FOURNITURE
DE L'AIDE JURIDIQUE
PROFESSIONNELLE**

Une enquête efficace sur les infractions pénales commises dans le cadre de l'aide juridictionnelle professionnelle nécessite une approche systématique visant à comprendre leur nature, leur mécanisme de commission et leurs caractéristiques pénales, juridiques criminalistiques. La complexité particulière de la révélation de ces crimes tient au fait que l'atteinte à la dignité humaine ne vise pas seulement le défenseur des droits humains, mais aussi le système de garanties juridiques de ses activités, notamment les principes d'indépendance, d'inviolabilité, de confidentialité et de caractère contradictoire. C'est pourquoi cet article a pour objectif d'étudier la structure de la caractérisation criminalistique des infractions relevant de l'aide juridictionnelle, ainsi que de justifier l'opportunité de son utilisation comme outil d'identification des menaces latentes, d'élaboration de versions d'enquête et d'amélioration des tactiques d'enquête préliminaire. L'étude a établi que les principaux éléments d'une telle caractérisation comprennent : l'identité de l'auteur, les caractéristiques de la victime, les circonstances et les modalités de la commission de l'infraction, ainsi que les traces matérielles et imaginaires. L'ensemble de ces éléments nous permet de construire un modèle holistique d'analyse criminalistique pour répondre aux menaces pesant sur la profession juridique. La nécessité de recherches complémentaires visant à clarifier les signes de nouvelles formes d'ingérence dans la profession juridique est soulignée.

Mots-clés : infraction pénale, aide juridique, caractéristiques criminalistiques, méthodologie criminalistique, méthode de commission d'un crime

Зміст криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень, учинених у сфері надання професійної правничої допомоги

ти. У широкому сенсі питання протидії кримінальним правопорушенням вивчали Н. Ю. Алексєєва, Г. Є. Бершов, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін, А. В. Воронцов, С. Є. Дідик, С. О. Книженко, А. Г. Мартіросян, С. С. Мірошніченко, Л. М. Палюх та інші.

Окремі аспекти розслідування злочинів проти правосуддя, учинених його професійними учасниками, знайшли відображення в дослідженнях українських учених. Зокрема, йдеться про криміналістичну класифікацію таких правопорушень, особливості проведення процесуальних заходів, визначення типових обставин, які потребують доказування, а також специфіку збирання доказової інформації. Серед дослідників цих питань варто відзначити В. В. Грищенка, С. О. Книженко, Є. Ю. Супа, М. В. Шепітька та інших. Водночас криміналістичну характеристику кримінальних правопорушень у сфері надання професійної правничої допомоги, у теорії вітчизняного криміналістичного вчення поки що досліджено не було, що й актуалізує потребу вивчення цієї проблематики.

Мета статті – окреслити зміст криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень у сфері надання професійної правничої допомоги.

Викладення основного матеріалу дослідження. Формування та визначення сутності і змісту криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень, що посягають на сферу професійної правничої допомоги, неможливе без глибокого аналізу механізму їх учинення. У цьому випадку йдеться про цілісну систему дій, за допомогою яких правопорушник реалізує свій умисел, використовуючи або порушуючи правові механізми, пов'язані з наданням правничих послуг. Особливої уваги заслуговує вивчення видового механізму вчинення таких правопорушень, оскільки він дозволяє виокремити типові закономірності та специфіку реалізації окремих злочинних намірів у межах цієї професійної діяльності.

Розгляд цього механізму має враховувати кримінально-правові характеристики відповідних діянь та особливості кримінального процесуального права, пов'язаного з документуванням і доказуванням таких порушень. До групи кримінальних правопорушень досліджуваного нами виду належать насамперед ті, що перешкоджають законному здійсненню адвокатської діяльності:

- втручання в діяльність захисника чи представника особи;
- погроза або насильство щодо захисника чи представника особи;
- умисне знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи;
- посягання на життя захисника чи представника особи. Ці злочини визнають адвоката як суб'єкта особливої правової охорони, подібно до суддів або правоохоронців.

Вважаємо, що можна виокремити такі елементи механізму кримінальної протиправної діяльності:

Суб'єкт злочину — це, як правило, учасник кримінального провадження або судового розгляду, наділений спеціальним правовим статусом. У криміналістиці така особа розглядається крізь призму професійних функцій, доступу до конфіденційної інформації, ступеня

² Алексєєва Н. Ю. Кримінальна відповідальність за злочини проти правосуддя, що вчиняються свідками, експертами, перекладачами або щодо них : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2017. 223 с.; Бершов Г. Є. Кримінальна відповідальність за втручання у діяльність судових органів : монографія. Харків : НікаНова, 2014. 228 с.; Борисов В. І., Тютюгін В. І. Злочини проти правосуддя: навч. посіб. Харків : «Нац. ун-т «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого», 2011. 160 с.; Воронцов А. В. Кримінальна відповідальність за злочини проти правосуддя, які вчиняються службовими особами органів дізнання та досудового слідства : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Одеса, 2011. 269 с.; Дідик С. Є. Кримінально-правова охорона правосуддя від незаконних діянь судді як спеціального суб'єкта злочину : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2008. 227 с.; Заголючний В. С. Кримінальна відповідальність за завідомо незаконне затримання, привід, домашній арешт, тримання під вартою : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Львів, 2022. 212 с.; Мартіросян А. Г. Кримінальна відповідальність за втручання в діяльність осіб, які здійснюють правосуддя : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Луцьк, 2011. 212 с.; Шнипко О. С. Кримінально-правове дослідження злочину завідомо незаконні затримання, привід, домашній арешт або тримання під вартою (ст. 371 КК України) : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2017. 282 с.

залученості до процесуальних дій і рівня зловживання наданими повноваженнями.

Об'єкт посягання охоплює не лише конституційне право особи на захист, а й інституційні гарантії незалежності адвокатури та недоторканність професійної діяльності. Потерпілими можуть бути як самі адвокати, так і клієнти — у випадках незаконного тиску, погроз чи перешкоджання правничій діяльності.

Обстановка вчинення злочину включає як формальні межі процесуальної взаємодії (наприклад, перебіг судового засідання, конфіденційні зустрічі, ознайомлення з матеріалами справи), так і неформальні умови, в яких може здійснюватися тиск, втручання або симуляція правничої діяльності. Ці параметри формують просторово-часове тло діяння.

Разом із цим, кримінальні правопорушення, що перешкоджають законному здійсненню адвокатської діяльності, часто вчиняються поза межами офіційних установ — наприклад, біля офісів адвокатів, за місцем їх проживання, у транспорті або на вулиці. Нерідко для їх реалізації обираються малолюдні або ізольовані місця, де можлива реалізація злочинного умислу в неочевидних умовах. Проте іноді злочини скоюються і безпосередньо під час виконання адвокатом своїх професійних обов'язків — у суді, під час проведення слідчих (розшукових) дій тощо.

Зазвичай ці дії не є випадковими, а навпаки — мають підготовлений характер і пов'язані з конфліктами, що виникають у зв'язку з професійною діяльністю адвоката. Вони можуть бути спричинені невдоволенням підозрюваних, обвинувачених, потерпілих або інших зацікавлених осіб результатами роботи адвоката, його позицією у справі, відмовою діяти всупереч закону або з етичних міркувань. Часто перед учиненням злочину мали місце погрози або словесні конфлікти, що свідчить про наявність умислу і мотивації. Злочинці можуть використовувати як фізичне насильство, так і психологічний тиск, зокрема погрози, шантаж, переслідування, навмисне пошкодження або знищення майна.

Характерною рисою обстановки вчинення таких злочинів є емоційне напруження, агресія, прагнення до залякування або помсти. Такі дії часто спрямовані не лише проти конкретного адвоката, а й мають ширший резонанс, націлений на створення атмосфери страху серед правозахисників загалом. У багатьох випадках спостерігається спроба приховати справжній мотив злочину, замаскувати його під побутову сварку або випадковий акт хуліганства тощо.

Спосіб учинення таких кримінальних правопорушень часто пов'язаний із використанням довіри до адвокатської професії, підробленням або приховуванням процесуальних документів, самовільним представництвом, введенням в оману суду або клієнтів, порушенням конфіденційності або змовою з іншими суб'єктами процесу.

Типові способи вчинення кримінальних правопорушень, що перешкоджають законній адвокатській діяльності, мають свої особливості залежно від виду злочину, однак можна виокремити низку найпоширеніших форм реалізації таких посягань.

Насамперед часто фіксується безпосередній фізичний вплив на адвоката — це побиття, нанесення тілесних ушкоджень, штовхання, застосування сили під час виконання ним професійних обов'язків або у побутових умовах. Такі дії можуть мати раптовий або навмисно підготовлений характер.

Поширеним способом є погроза насильством, яка висловлюється як усно (під час особистих зустрічей чи телефонних розмов), так і письмово — через повідомлення, листи або електронну пошту. Часто погрози надходять через соціальні мережі, що дозволяє зловмиснику зберігати анонімність. Нерідко погрози спрямовані не тільки на самого адвоката, а й на членів його родини.

Ще одним способом є умисне пошкодження або знищення майна — наприклад, підпал автомобіля, розбиття вікон, псування офісної техніки чи документації, злам замків тощо. Такі дії зазвичай мають демонстративний характер і спрямовані на залякування.

Учинення посягань на життя адвоката — замахів на вбивство, організація дорожньо-транспортних пригод, стрілянина або застосування ви-

Kristyna ROMANAUSKAS,

INHALT DER KRIMINALISTISCHEN CHARAKTERISTIK VON STRAFTATEN IM BEREICH DER PROFESSIONELLEN RECHTSBERATUNG

Eine effektive Untersuchung von Straftaten im Bereich der professionellen Rechtsberatung erfordert einen systematischen Ansatz zur Erfassung ihrer Essenz, ihres Tatmechanismus und ihrer kriminalistisch-rechtlichen Merkmale. Die besondere Komplexität ergibt sich daraus, dass nicht nur die Person der Rechtsberater:innen, sondern auch das System ihrer rechtlichen Garantien – Unabhängigkeitsprinzip, Unverletzlichkeit, Vertraulichkeit und Fairness – betroffen ist. Deshalb wird das Ziel des Artikels als Untersuchung der Struktur der kriminalistischen Charakteristik und ihre Eignung als Instrument zur Aufdeckung latenter Gefährdungen, Bildung von Ermittlungshypothesen und Verbesserung der Taktik der Voruntersuchung definiert. Im Rahmen der Studie werden folgende Kernelemente dieser Charakteristik identifiziert: Täter:in, Opfermerkmale, Tatumstände und Tatmethoden sowie materielle und ideelle Spuren. Diese Komponenten ermöglichen gemeinsam den Aufbau eines kohärenten kriminalistischen Reaktionsmodells auf Bedrohungen der Rechtsberatung. Der Bedarf weiterer Forschung zur Präzisierung neuer Eingriffsformen in die Anwaltschaft wird hervorgehoben.

Schlüsselwörter: Strafrechtswidrige Handlung, Rechtsberatung, Kriminalistische Charakteristik, Kriminalistische Methodik, Begehungsweise.

Kristyna ROMANAUSKAS,

**ZAWARTOŚĆ CECH
KRYMINALISTYCZNYCH
PRZESTĘPSTW
POPEŁNIANYCH W
DZIEDZINIE ZAPEWNIANIA
PROFESJONALNEJ POMOCY
PRAWNEJ**

Skuteczne dochodzenie w sprawie przestępstw karnych popełnionych w dziedzinie zapewniania profesjonalnej pomocy prawnej wymaga systematycznego podejścia do zrozumienia ich esencji, mechanizmu prowizji oraz cech przestępczych i przestępczych. Szczególną złożonością ujawnienia takich przestępstw wynika z faktu, że przedmiotem naruszenia jest nie tylko osoba działacza na rzecz praw człowieka, ale także system prawnych gwarancji jego działalności, w szczególności zasady niezależności, nienaruszalności, poufności i konkurencyjności. Dlatego cel artykułu jest zdefiniowany jako badanie struktury cech kryminalistycznych przestępstw, które wkraczają w sferę pomocy prawnej, a także uzasadnia wykonalność jego zastosowania jako narzędzia do identyfikacji zagrożeń ukrytych, tworzenia wersji śledczych i poprawy taktyki badań przedprzestrzeniowych. Badanie

wykazało, że główne elementy takich cech obejmują: osobę przestępcę, osobliwość ofiary, sytuacja i metody popełnienia przestępstwa, a także materialne i idealne ślady. Te elementy, w ich całości, pozwalają zbudować holistyczny model reakcji na zagrożenia na zawód prawnika. Podkreślono potrzebę dalszych badań mających na celu wyjaśnienie oznak nowych form ingerencji w rzecznictwo.

Słowa kluczowe: przestępstwa przestępcze, pomoc prawna, cechy kryminalistyczne, technika kryminalistyczna, sposób popełnienia przestępstwa

Зміст криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень, учинених у сфері надання професійної правничої допомоги

бухових пристроїв, є менш поширеними в облікованій злочинності, але становлять особливу суспільну небезпеку.

Іноколи використовуються непрямі форми тиску, зокрема втручання в діяльність адвоката через створення штучних перепон у його доступі до клієнта, безпідставні виклики до правоохоронних органів, перевірки, обшуки, відкриття проваджень без належних підстав, що також є способом впливу на його професійну діяльність.

Таким чином, способи вчинення цих злочинів можуть бути як відкритими і насильницькими, так і прихованими, адміністративно-формальними чи психологічними, однак усі вони мають спільну мету — вплинути на адвоката, зірвати або ускладнити виконання ним своїх професійних обов'язків, викликати страх, залякати або змусити діяти всупереч закону.

Сліди злочинної діяльності в цій сфері можуть проявлятися як у вигляді матеріальних доказів (документи, аудіо- чи відеозаписи, листування), так і в ідеальній формі — показанням свідків, потерпілих, інших осіб. Особливо складним є фіксування втручання у професійну діяльність адвоката, яке нерідко має прихований або латентний характер.

Водночас слід зважати, що така структура найбільш релевантна щодо злочинів із матеріальним складом, коли наявні фактичні наслідки — шкода правам клієнта, зрив судового розгляду, незаконне позбавлення особи права на захист. Для формального складу, як-от незаконне представництво чи симуляція адвокатської діяльності без ліцензії, зміст механізму дещо змінюється, і предмет посягання не завжди має матеріальне вираження.

Поглиблене вивчення видових механізмів порушень у сфері надання професійної правничої допомоги вимагає комплексного підходу, що враховує як кримінально-правові ознаки складу конкретного кримінального правопорушення, так і процесуальні труднощі, пов'язані з фіксацією доказів, особливим статусом учасників та правовими колізіями в регулюванні адвокатської діяльності. Це дозволяє не лише формалізувати криміналістичну модель таких правопорушень, а й створити науково обґрунтовану основу для вдосконалення методики їх розслідування та запобігання.

На відміну від конструкції механізму вчинення кримінального правопорушення, що зосереджений передусім на аналізі юридично значущих дій правопорушника та їх результатів, криміналістична характеристика виступає як більш комплексна інформаційна модель. Вона охоплює типові риси, що проявляються в низці таких правопорушень, і формується на основі узагальнення слідчої практики, судових рішень, аналітичних матеріалів і профільних наукових досліджень. Завдяки цій узагальненій системі ознак, криміналістична характеристика слугує не просто інформаційною базою, а методологічною основою для формування приватних методик розслідування злочинів, що посягають на діяльність адвокатів, юристів-консультантів та інших суб'єктів правничої допомоги³.

Особливе значення криміналістична характеристика має для побудови обґрунтованих версій щодо обставин, які підлягають установленню під час досудового розслідування. Вона також є вихідною позицією для розроблення інших складових криміналістичної методики: типових слідчих (розшукових) дій, тактичних прийомів, алгоритмів документування, вибору технічних засобів тощо. Відтак, криміналістична характеристика набуває вагомого практичного значення в організації та плануванні розслідування кримінальних правопорушень, учинених у сфері надання правничої допомоги.

Водночас на відміну від механізму вчинення злочину, який зосереджений переважно на юридичних аспектах діяння — таких як об'єктивна сторона, предмет посягання, форма вини, знаряддя, спосіб, — криміналістична характеристика охоплює ширший спектр інформації. Вона включає також типові зв'язки між учасниками події, соціально-психологічні фактори, що вплинули на вчинення правопорушення, обставини, які сприяли або перешкоджали його реалізації, а також поведінкові моделі обвинуваченого й потерпілого. Ці додаткові елементи дозволяють

³ Весельський В. К. Криміналістична характеристика злочинів. *Право України*. 2001. № 5. С. 113; Весельський В. К. Криміналістична характеристика злочинів. *Право України*. 2001. № 5. С. 113.

не лише глибше зрозуміти природу злочину, а й ефективніше прогнозувати дії правопорушника та оцінювати ризики в подібних ситуаціях.

Особливо важливим компонентом криміналістичної характеристики правопорушень, що мають місце у сфері надання професійної правничої допомоги, є обстановка їх учинення. У цьому аспекті заслуговує на увагу підхід, запропонований В. Ю. Шепітьком, який тлумачить обстановку як частину матеріального і соціального середовища, що включає не лише фізичне місце, а й сукупність предметів, поведінку всіх учасників, психологічну атмосферу події, взаємовідносини між сторонами⁴. Така багатогартова інтерпретація дозволяє охопити не тільки зовнішні, а й внутрішні (мотиваційні, психологічні) аспекти злочину.

В. А. Динта також підкреслює важливість аналізу обстановки, зауважуючи, що саме вона дозволяє отримати відомості про ключові елементи події: сутність і перебіг правопорушення, особу винного, його мотиви, засоби вчинення, поведінку потерпілого, а також встановити наявність інсценування або протиправної змови⁵. Цей підхід цілком релевантний для аналізу злочинів, пов'язаних із тиском на адвокатів, умисним перешкоджанням їх діяльності або наданням неправдивих показань, спрямованих на дискредитацію представника сторони захисту.

Отже, обстановка вчинення кримінального правопорушення у сфері надання правничої допомоги має багатовимірну структуру й виконує ключову функцію у формуванні повної криміналістичної характеристики. Саме завдяки їй аналізу можливо виявити закономірності в поведінці правопорушників, розкрити мотиви, визначити шляхи протидії, а також спрогнозувати наступні кроки як сторони обвинувачення, так і захисту. Відтак, належне вивчення обстановки є необхідним і методично виправданим етапом у розслідуванні таких категорій злочинів. Часовий аспект вчинення кримінальних правопорушень, які посягають на сферу надання професійної правничої допомоги, здебільшого співвідноситься з графіком роботи органів, у межах яких здійснюється така діяльність. У переважній більшості випадків зазначені правопорушення мають місце в робочі дні — з понеділка по п'ятницю, у проміжку з 09:00 до 18:00. Саме в цей період адвокати, юристи, представники сторін беруть участь у слідчих (розшукових) діях, судових засіданнях, консультують клієнтів, готують документи або перебувають у процесі реалізації правозахисної функції. При цьому сезонний чинник (час року) істотного впливу на особливості вчинення таких кримінальних правопорушень не має, адже правнича діяльність здійснюється безперервно протягом усього року.

Типовим місцем учинення кримінальних правопорушень, які зазіхають на гарантії правничої діяльності, є офіційні службові приміщення, в яких адвокати або інші фахівці надають правову допомогу: зали судових засідань, приміщення правоохоронних органів (у тому числі слідчих підрозділів), кабінети слідчих суддів, прокуратури, а також офіси адвокатських об'єднань чи бюро. Найчастіше посягання відбувається саме під час виконання адвокатом процесуальної ролі — у ході участі в судових слуханнях, слідчих (розшукових) діях або поданні процесуальних документів.

Разом із тим, фіксуються випадки вчинення таких правопорушень у приватних або напівприватних умовах — біля будівлі суду, в коридорах приміщень правоохоронних органів, на парковках або навіть за місцем проживання адвоката. Значно рідше місцем конфлікту або тиску стає місце роботи клієнта або інша третя локація, наприклад, заклад харчування, де може відбутися неформальна зустріч.

Спосіб учинення кримінального правопорушення в цій сфері є важливим елементом її криміналістичної характеристики, адже саме він відображає мотивацію винної особи, рівень підготовки особи, а також специфіку об'єкта посягання — професійну діяльність, що має особливу правову охорону. Серед типових способів — фізичне або психологічне втручання в діяльність адвоката, відкрите або приховане перешкоджання доступу до клієнта, залякування, погрози, а також умисне пошко-

⁴ Криміналістика : підручник / В.Ю. Шепітько, В.О. Коновалова, В.А. Журавель та ін. ; за ред. В.Ю. Шепітька. Київ : Ін Юре, 2016. С. 426.

⁵ Динту В. А. Обстановка злочину як джерело доказової інформації. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2016. №3. С. 149.

дження або знищення майна, пов'язаного з наданням правової допомоги (наприклад, транспортних засобів, технічних засобів зв'язку, робочих документів тощо).

У криміналістичній науці вказується на доцільність аналізу правопорушення з урахуванням фаз його реалізації — підготовки, безпосереднього вчинення та постфактум-реакції з боку правопорушника. Підготовчі дії можуть включати збір інформації про адвоката (його місце роботи, справу, позицію), вивчення графіку його переміщень, пошук сторонніх осіб для здійснення тиску, а також провокаційні спроби дискредитації (через медіа, соціальні мережі, поширення чуток, маніпуляцію клієнтом тощо).

Під час безпосереднього вчинення злочину застосовуються різні методи впливу: словесні образи у присутності суду, створення перешкод адвокату при вході до приміщення, психологічне цькування у присутності інших учасників процесу, насильницькі дії, шантаж або навіть ініціювання безпідставних скарг і дисциплінарних проваджень. Нерідко це поєднується з тиском з боку недоброчесних правоохоронців або інших процесуальних осіб, які діють всупереч вимогам законодавства, сприяючи незаконному обмеженню адвокатської діяльності.

Після вчинення дії правопорушник зазвичай не намагається приховати свої дії, особливо у випадках, коли вплив здійснюється опосередковано — через посадову особу, клієнта або третю особу. У таких ситуаціях важливо враховувати, що спосіб вчинення правопорушення має не фізичний, а переважно інтелектуально-психологічний характер, тобто полягає у формуванні умисної поведінки, що перешкоджає реалізації професійної функції адвоката, представника або іншого суб'єкта правничої допомоги.

Таким чином, способи вчинення кримінальних правопорушень у сфері професійної правничої допомоги варіюються від відкритих, грубих і цинічних форм насильницького чи психологічного тиску — до прихованих, опосередкованих впливів на роботу правника. Усі вони тісно пов'язані з особою правопорушника, його намірами, рівнем обізнаності із функціонуванням системи правосуддя та обраною тактикою. Саме тому в криміналістичній характеристиці цього виду злочинів аналіз способів учинення має ключове значення для побудови ефективної методики їх розслідування.

У криміналістиці традиційно приділяється значна увага вивченню такого ключового елемента криміналістичної характеристики, як особа злочинця, що розглядається не лише як носій типових рис, притаманних правопорушнику певної категорії, але й як активний учасник кримінального процесу, взаємодія з яким має важливе значення для слідчої тактики. У контексті кримінальних правопорушень, що посягають на сферу надання професійної правничої допомоги, ця категорія набуває особливої ваги, оскільки відображає як психологічний портрет винного, так і його функціональну роль у механізмі посягання.

З огляду на це, особа злочинця у криміналістиці розглядається у двох взаємопов'язаних площинах. По-перше, як суб'єкт взаємодії з органами досудового розслідування, з яким неминуче вступає в тактичний контакт сторона обвинувачення. У таких випадках важливим є врахування його правового статусу, рівня правової обізнаності, життєвого досвіду, професійної підготовки, мотивів учинення правопорушення, а також здатності до активного чи пасивного протистояння слідчим та іншим діям.

По-друге, особа злочинця постає як елемент механізму правопорушення, у якому її поведінка — як зовнішня, фізично виражена, так і внутрішня, психічна — відіграє ключову роль. Поведінка правопорушника у сфері перешкоджання правничій діяльності або утиску гарантій адвокатської практики часто характеризується високим рівнем усвідомлення і цілеспрямованості. Це не спонтанне діяння, а, як правило, продуманий акт впливу, що передбачає емоційно-вольову готовність до протиправної дії, а іноді — прагнення до приховування своєї ролі або маніпуляції процесуальними механізмами⁶.

⁶ Калюга К. Історія виникнення криміналістичного поняття особи злочинця. Підприємництво, господарство і право. 2016. № 12. С. 249.

Таким чином, особа злочинця в межах розглядуваної нами категорії кримінальних правопорушень постає як багатовимірне явище, яке має бути в центрі уваги під час аналізу криміналістичної характеристики, адже через її глибоке вивчення можливо не лише правильно визначити тактику взаємодії під час розслідування, але й ефективно реконструювати механізм і мотиви протиправної поведінки.

У структурі криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень у сфері надання професійної правничої допомоги особа потерпілого є не менш значущим елементом, ніж особа злочинця. Її характеристика має важливе значення для правильної оцінки ситуації, встановлення мотивів правопорушення, визначення тактики проведення слідчих дій і побудови обґрунтованих версій.

У цьому контексті потерпілим, як правило, є особа, яка здійснює професійну правничу діяльність, зокрема адвокат, а також інші уповноважені учасники процесу — представники сторін, юристи, помічники адвокатів, які виконують функції, пов'язані з наданням правничої допомоги. Це надає потерпілому особливого правового статусу, адже законодавство України визнає адвоката процесуально незалежною особою з гарантіями захисту професійної діяльності, аналогічними до гарантій, наданих суддям, прокурорам та іншим суб'єктам правосуддя.

Типовий портрет потерпілого в цій категорії справ включає такі риси:

- високий рівень правової обізнаності, досвід практичної діяльності, орієнтація у процесуальних нормах і механізмах правового захисту;
- активна процесуальна позиція, що іноді стає причиною конфлікту з іншими учасниками справи, включаючи клієнтів, протилежну сторону, правоохоронців або недобросовісних посадових осіб;
- схильність до фіксації фактів тиску або втручання — через звернення до поліції, подання заяв, скарг до дисциплінарних органів, залучення громадськості або медіа;
- підвищена професійна вразливість, оскільки будь-який тиск або дискредитація може мати негативні наслідки як для репутації правника, так і для конкретної справи, яку він веде.

У поведінці потерпілого часто проявляється емоційна напруга, реакція самозахисту, бажання зберегти професійну незалежність, а також готовність до співпраці зі слідством для документування факту правопорушення. Водночас нерідко трапляються ситуації, коли адвокати воліють уникати розголосу, намагаються вирішити ситуацію внутрішніми засобами (через адвокатське самоврядування) або взагалі не повідомляють про тиск, побоюючись за свою професійну репутацію чи безпеку.

Особливу увагу при дослідженні особи потерпілого слід приділяти:

- його професійній спеціалізації (наприклад, кримінальний захист, економічні злочини, публічне представництво), що може впливати на рівень ризику;
- процесуальному контексту, у якому сталося правопорушення (допит, судовий розгляд, стадія подання доказів тощо);
- наявності попередніх конфліктів або загроз;
- соціальній взаємодії з підозрюваним або третіми особами, які могли мати зацікавленість у перешкодженні правничій діяльності.

Отже, особа потерпілого у кримінальних правопорушеннях, що посягають на сферу правничої допомоги, — це не пасивний об'єкт злочинного впливу, а здебільшого досвідчений професіонал, який виконує суспільно значущу функцію. Саме тому її характеристика повинна розглядатися не лише з точки зору факту завдання шкоди, а й як активний елемент події, що впливає на подальший хід розслідування, встановлення істини та захист системи правосуддя в цілому.

У контексті кримінальних правопорушень, учинених у сфері надання професійної правничої допомоги, матеріальні знаряддя та засоби вчинення злочинів є важливою складовою криміналістичної характеристики. Їх аналіз дозволяє глибше розкрити механізм протиправної діяльності, ступінь її підготовленості, рівень умислу та потенційну суспільну небезпеку. Особливістю таких засобів є їх різноманітність, що охоплює

як традиційні фізичні предмети, так і технічні пристрої, котрі застосовуються з метою спричинення шкоди адвокату або іншим суб'єктам правничої професії.

До найпоширеніших знарядь фізичного впливу належить холодна та вогнепальна зброя, яка використовується у випадках умисного посягання на життя або здоров'я адвоката. Окрім цього, правопорушники часто застосовують засоби обмеженого ураження – такі як сльозогінний газ, електрошокери, кастети – що слугують інструментами залякування або спричинення тілесних ушкоджень. У виняткових, але зафіксованих випадках вчинення особливо тяжких злочинів проти адвокатів використовувалися вибухові пристрої, підкладання яких мало не лише знищувальний, а й демонстративний ефект.

Особливу групу становлять засоби, спрямовані на посягання на майно правників. Серед них найчастіше об'єктами злочинних дій стають транспортні засоби – підпал автомобіля, умисне пошкодження кузова, шин, вікон тощо, а також офісні приміщення, які зазнають вандалізму, облиття фарбою або цілеспрямованого знищення інфраструктури. Такі дії нерідко супроводжуються залишенням погроз, демонстративними написами або позначками, що свідчать про персоніфікований характер злочину.

Окремо варто виділити викрадення або знищення технічних засобів, які містять конфіденційну інформацію – ноутбуків, мобільних телефонів, флеш-носіїв. Такі злочини спрямовані не лише на завдання матеріальної шкоди, а й на унеможливлення подальшого виконання адвокатом своїх функцій, порушення адвокатської таємниці та знищення важливих доказів або комунікацій.

У ряді випадків правопорушники використовують засоби прихованого стеження – GPS-трекери, мініатюрні камери, диктофони – що застосовуються як для збирання компрометуючих матеріалів, так і для підготовки подальших протиправних дій. Їх виявлення може свідчити про спланований характер злочину й організовану форму тиску.

Також поширеним є використання механічних предметів – ломів, кувалд, молотків – які слугують для знищення майна або проникнення в офіси правників. Хоча на перший погляд такі засоби не виглядають спеціалізованими, у контексті протиправної діяльності вони стають знаряддями злочину, що потребують відповідної правової кваліфікації та експертного дослідження.

Криміналістичне значення матеріальних знарядь і засобів полягає в тому, що вони, як правило, залишають чіткі сліди на місці події – біологічні, механічні, термічні або цифрові – які можуть бути використані для ідентифікації особи правопорушника, встановлення послідовності його дій, підтвердження наявності злочинного умислу. Вивчення їх технічних характеристик, способу використання, походження дозволяє відновити події, що мали місце, і створити цілісну модель механізму вчинення злочину.

Таким чином, матеріальні знаряддя і засоби у кримінальних правопорушеннях проти суб'єктів професійної правничої допомоги відіграють не лише інструментальну роль, а й виступають як елементи психологічного, демонстративного та інформаційного впливу. Їх дослідження має здійснюватися в межах комплексної криміналістичної експертизи, з урахуванням контексту професійної діяльності потерпілого та спрямованості злочину.

Висновки

Отже, значення криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень, що вчиняються у сфері надання професійної правничої допомоги полягає не лише в упорядкуванні знань про специфіку таких злочинів, а й у створенні аналітичного базису для вдосконалення методики їх виявлення, фіксації та розслідування.

Першочерговим є розуміння того, що об'єктом посягання у вказаних злочинах є не лише адвокат як фізична особа, а й цілісна система правових гарантій діяльності суб'єктів правничої допомоги, зокрема принципи незалежності, недоторканності, конфіденційності та змагальності. Розкриття механізму таких злочинів потребує урахування низки ключових елементів: 1) особливостей суб'єкта правопорушення, найчастіше пов'язаного зі стороною конфлікту в межах процесу; 2) типових рис потерпілих — правників, що здійснюють активну професійну діяльність; 3) обставинки вчинення злочину, яка може бути як офіційною, так і побутовою, однак завжди є значущою з погляду психологічного та тактичного впливу; 4) способів учинення — від прямого насильства і погроз до психологічного тиску, симуляцій та перешкоджання здійсненню адвокатської діяльності; 5) матеріальних та ідеальних слідів, що дозволяють реконструювати хід події, ідентифікувати правопорушника та визначити ознаки злочинного умислу. Саме ці елементи і мають стати внутрішнім змістом криміналістичної характеристики досліджуваної групи кримінальних правопорушень. Узагальнена модель криміналістичної характеристики дозволяє вибудувати прогностичні та методичні підходи до розслідування вказаних категорій правопорушень. Вона сприяє

своєчасному виявленню латентних форм втручання в адвокатську діяльність, формуванню релевантних слідчих версій та розробці ефективних тактичних прийомів. Тому вважаємо, що ця проблематика є досить складною та водночас актуальною, а відтак потребує подальших комплексних досліджень.

References

- Aliexsieieva, N. Yu. (2017). Kryminalna vidpovidalnist za zlochynty proty pravosuddia, shcho vchyniautsia svidakamy, ekspertamy, perekladachamy abo shchodo nykh: dys. ... kand. yuryd. nauk: 12.00.08. Kyiv. 223 s. [in Ukrainian].
- Bershov, H. Ye. (2014). Kryminalna vidpovidalnist za vtruchannia u diialnist sudovykh orhaniv: monohrafiia. Kharkiv: NikaNova. 228 s. [in Ukrainian].
- Borysov, V. I., Tiutiuhin, V. I. (2011). Zlochynty proty pravosuddia: navch. posib. Kharkiv: Nats. un-t «Iurydychna akademiia Ukrainy imeni Yaroslava Mudroho». 160 s. [in Ukrainian].
- Didyk, S. Ye. (2008). Kryminalno-pravova okhorona pravosuddia vid nezakonnykh diian suddi yak spetsialnoho sub'iekta zlochyntu: dys. ... kand. yuryd. nauk: 12.00.08. Kyiv. 227 s. [in Ukrainian].
- Drozd, V. H. (2013). Osoba zlochyntsia pry kryminalistychnii kharakterystytsi zlochyntu shchodo zapodiannia tiazhykhyh tilesnykh ushkodzhenn. *Mytna sprava*. № 4 (2). S. 120–124. [in Ukrainian].
- Dyntu, V. A. (2014). Obstanovka zlochyntu yak element kryminalistychnoi kharakterystyky zlochyntiv: avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk: 12.00.09. Odesa. 20 s. [in Ukrainian].
- Dyntu, V. A. (2016). Obstanovka zlochyntu yak dzherelo dokazovoi informatsii. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal*. № 3. S. 149. [in Ukrainian].
- Kaliuha K. (2016). Istoriia vynykennia kryminalistychnoho poniattia osoby zlochyntsia. *Pidpriemnytstvo, gospodarstvo i pravo*. № 12. S. 249. [in Ukrainian].
- Husieva, V. O. (2017). Kryminalistychna kharakterystyka posiahann na zhyttia pratsivnyka pravookhoronnoho orhanu. *Visnyk Luhanskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav im. E. O. Didorenka*. № 3 (79). S. 211–216. [in Ukrainian].
- Husieva, V. O. (2018). Osoba poterpiloho yak element kryminalistychnoi kharakterystyky posiahann na zhyttia pratsivnyka pravookhoronnoho orhanu. *Visnyk Luhanskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav im. E. O. Didorenka*. № 3 (83). S. 232–240. [in Ukrainian].
- Kolesnichenko, A. N., Konovalova, V. E. (1985). Kriminalisticheskaia kharakteristika prestuplenii: ucheb. posob. Kharkov: Yuryd. yn-t. 93 s. [in Russian].
- Kryminalistyka: pidruchnyk / V. Yu. Shepitko, V. O. Konovalova, V. A. Zhuravel ta in.; za red. V. Yu. Shepitka. (2016). Kyiv: In Yure. S. 426. [in Ukrainian].
- Martirosian, A. H. (2011). Kryminalna vidpovidalnist za vtruchannia v diialnist osib, yaki zdiisniuiut pravosuddia: dys. ... kand. yuryd. nauk: 12.00.08. Luts'k. 212 s. [in Ukrainian].
- Shnypko, O. S. (2017). Kryminalno-pravove doslidzhennia zlochyntu zavidomo nezakonni zatrymannia, pryvid, domashnii aresht abo trymannia pid vartoiu (st. 371 KK Ukrainy): dys. ... kand. yuryd. nauk: 12.00.08. Kyiv. 282 s. [in Ukrainian].
- Starchenko, O. V., Bubela, M. I. (2010). Sutnist i znachennia kryminalistychnoi kharakterystyky ta yii elementiv u rozkrytti y rozsliduvanni zlochyntiv. *Forum prava*. № 4. S. 853–858. [in Ukrainian].
- Starushkevych, A. V. (1997). Kryminalistychna kharakterystyka zlochyntiv: navch. posib. Kyiv: Pravnyk NAVSU. 44 s. [in Ukrainian].
- Veselskyi, V. K. (2001). Kryminalistychna kharakterystyka zlochyntiv. *Pravo Ukrainy*. № 5. S. 113. [in Ukrainian].
- Vorontsov, A. V. (2011). Kryminalna vidpovidalnist za zlochynty proty pravosuddia, yaki vchyniautsia sluzhbovymy osobamy orhaniv diznannia ta dosudovoho slidstva: dys. ... kand. yuryd. nauk: 12.00.08. Odesa. 269 s. [in Ukrainian].
- Zatolochnyi, V. S. (2022). Kryminalna vidpovidalnist za zavidomo nezakonne zatrymannia, pryvid, domashnii aresht, trymannia pid vartoiu: dys. ... kand. yuryd. nauk: 12.00.08. Lviv. 212 s. [in Ukrainian].

Received by Editorial Board: 07.02.2025

Suggested Citation:

Романаскас, К. (2025). Зміст криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень, учинених у сфері надання професійної правничої допомоги. *Архів кримінології та судових наук*. 1 (11). 118–127. DOI: <https://doi.org/10.32353/acfs.11.2025.08>